

Opvallend is dat het repertoire meestal een ontspannend karakter had en niet of nauwelijks werd gebruikt voor politieke indoctrinatie. Bij de films ontbreekt bijvoorbeeld de sterk antisemitische film *Jud Süss*.

De muziekprogramma's waren meestal van een goed gehalte, met overwegend werk van Duitse componisten. Werk van joodse componisten ontbrak.

Om te kunnen optreden moest vaak geïmproviseerd worden. Er werd af en toe in de openlucht gespeeld of in dorpszaaltjes die niet aan de eisen voldeden. Een piano moest soms ergens anders worden opgehaald.

Naarmate de oorlog vorderde, werd transport moeilijker en gevaarlijker. Niettemin gingen de artiesten vrijwel tot het einde door. Per trein reizende artiesten waren een levende schietschijf en liepen grote

risico's. Hoewel de artiesten werkten voor foute opdrachtgevers, mag geconcludeerd worden dat zij onder gevaarlijke omstandigheden een grote inzet hebben getoond.

Jules Braat

Bronnen

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie:

- archief WBN, Ortskdt. Middelburg
  - archief General Komm. für das Sicherheitswesen;
  - archief *Beaufragte voor Zeeland*;
  - 'De Zeeuwsche Stroom';
  - 'Deutsche Zeitung in den Niederlanden'.
- Zeeuws Archief/Zeeuws Documentatiecentrum:*

– diverse dagbladen.

Sankt Petri Domgemeinde Bremen:

– documentatie reis Domkoor in juli 1942.

Crisistijd in Veere

Herinneringen aan de jaren dertig

De werkverschaffing

In de jaren dertig van de twintigste eeuw was er ook in Veere grote werkloosheid onder de mannelijke bevolking. Er waren veel ongeschoolden werkloos, maar ook onder de geschoolden was de werkloosheid groot. Voor de ongeschoolden waren er de 'werkverschaffing' en de 'steun'. Wanneer men geldelijke steun kreeg via de gemeente, betekende dat toch doodgewoon armoede. Af en toe konden de

steuntrekkers gratis vlees in blik afhalen op het stadhuis.

Iedere fiets moest toentertijd voorzien zijn van een metalen fietsplaatje dat een gulden, en later een rijksdaalder kostte. Veel fietsers hadden hun plaatje in een etui met een riempje aan het stuur hangen. Er zijn veel fietsplaatjes gejat! Werklozen konden een gratis plaatje afhalen bij de plaatselijke commies der belastingen. Dit werd dan door een klein raampje in de voordeur uit-

gereikt. Het plaatje had in het midden een rond gaatje om misbruik (bijvoorbeeld verkoop) tegen te gaan; dat gaatje had uiteraard wel een stigmatiserende werking. Werkloosheidsverzekering, Algemene Bijstandswet, WAO en dergelijke bestonden nog niet. Had men geen werk, dan was men voor inkomen aangewezen op de steun van de overheid en/of op ondersteuning door de diaconie van een kerk of door het Burgerlijk Armbestuur.

Zij die een bepaald aantal weken steun hadden getrokken, mochten bij toerbeurt tijdelijk in de zogenoemde werkverschaffing voor een bescheiden inkomen werk doen. Het leverde ongeveer een gulden per week méér op dan de steun.

Het ogenschijnlijk zinloze werk bestond uit het met een moker fijnslaan van stenen, het zogenoemde puinkloppen. Het puin werd in het kader van de werkverschaffing verwerkt bij de aanleg van verharde (wandelpaden). De wandelpaden op de Torenwal en die op de dijk aan de overzijde van de haven, en ook het puinpad in het Smidswegje, zijn door werklozen aangelegd. Ik schat dat er in Veere regelmatig vijftien tot twintig mannen in de werkverschaffing 'mochten' werken.

Verplichte kerkgang, vernederende 'verhoren' en vooral *zwiegen en jae knikken*, maakten de mensen murw. Toen dan ook de welbespraakte domineeszoon Martien Beversluis zich tussen de groepjes werklozen mengde en hen opruiend toesprak, stond zijn gehoor met open mond naar hem te luisteren. Beversluis was vanuit Amsterdam naar Veere gekomen. Hij was lid van de NSB. Het was voor hem in deze tijd niet zo moeilijk om werklozen te boeien. Hij kende de ideologieën van alle linkse politieke -ismen (socialisme, communis-

me) en hij had kennelijk veel bijeenkomsten bezocht. Het optreden van Beversluis leidde alleen maar tot een nog grotere en vaak terechte ontevredenheid bij de mensen.

Toen mijn vader als aannemer begin jaren dertig de gemeentelijke riolering in Veere moest aanleggen, was hij – voor zover ik mij kan herinneren – verplicht daarbij werkloze grondwerkers en ongeschoolden in te zetten.

Aan de Oudestraat stond het Armhuis (het tegenwoordige Kompas). Dit was eigendom van het Burgerlijk Armbestuur. Hierin mocht een arm gezin, dat financieel in een uitzichtloze situatie verkeerde, wonen.

Voor jonge werklozen organiseerde men bijeenkomsten in de bewaarschool (nu De Swaen), waar handenarbeid zoals figuurzagen kon worden beoefend.

Al met al waren de jaren dertig een tijd waaraan door weinigen met vreugde kan worden teruggedacht.

Twee joodse families Taytelbaum

In Veere woonden vóór de Tweede Wereldoorlog twee joodse families met de naam Taytelbaum. Op de Markt woonde de huisarts Jacob Machiel Taytelbaum met zijn vrouw Blanche Taytelbaum-Levi, zoon Jochanan en dochter Mirjam.

Dokter Taytelbaum was klein van stuk. Hij droeg een brilletje en een gleufhoed. Elke zaterdag ging de familie te voet naar de synagoge in Middelburg.

In de gemeenteraadsvergadering van 22 januari 1930 werd Taytelbaum tot nieuwe gemeentearts benoemd als opvolger van de op 26 november 1928 overleden dokter Van der Hamme. Dokter Taytelbaum was een apotheekhoudende huisarts. Van hem heb ik als jongetje voor de eerste keer

alcohol in mijn mond gekregen! In een onbewaakt ogenblik vloog op een avond een motuiltje in mijn oor (zeker vanwege mijn uitstaande oren?). De geraadpleegde dokter goot pure alcohol in mijn oor om het motje te doden. Ik moest mijn hoofd scheefhouden en een lekbakje vasthouden. Er liep wat gemorste alcohol in mijn

moeder en een wat oudere zoon – woonde op de Kaai. Of er een familierelatie met de doktersfamilie bestond, is mij niet bekend. In de voorgevel van hun huis was een zandstenen steen aangebracht. Hierop stond het embleem van de vrijmetselarij (passer en winkelhaak) afgebeeld en de tekst: "l' Enfant de la Vertu" (het kind van

mond, en dat was niet lekker! Dokter Taytelbaum was behalve huisarts ook tandarts. Hij heeft ook bij mij tanden en kiezen getrokken.

De familie vluchtte in de meidagen van 1940 voor de Duitse invallers naar Londen. Met de hulp van onder meer de Nederlandse regering wisten ze uiteindelijk Curaçao te bereiken. Dokter Taytelbaum en zijn vrouw emigreerden in de jaren vijftig naar Israël, terwijl hun zoon in Curaçao bleef. Na zijn overlijden is dokter Taytelbaum op de Olijfberg bij Jeruzalem begraven.

De andere familie Taytelbaum – vader,

Gezicht op vissersschepen in de haven van Veere met het stadhuis en op de achtergrond de Grote kerk, jaren dertig 20ste eeuw. (Zeeuws Archief, HTAV-1855)

de deugd). Het pand behoorde in vroeger tijden toe aan de Veerse loge van de vrijmetselaars.

Ik herinner me dat aan de deurpost naast de voordeur een buisje van ongeveer tien centimeter lengte gevuld met bloed (?) hing. Zou dat met een van de Egyptische plagen uit het bijbelboek Exodus te maken hebben gehad?

In Veere ging direct na het uitbreken van

de Tweede Wereldoorlog het verhaal dat de familie Taytelbaum van de Kaai (misschien wel beide families T.) met de van garagehouder H. Castel gehuurde touringcar De Duif naar Frankrijk was gevlucht. Ze zouden ook een uitgebreide, kostbare postzegelverzameling hebben meegenomen, die overigens in de chaos onderweg

Veerse kermis

Ooit was er jaarlijks kermis in Veere, maar zoals in veel plaatsen in ons land was dat gebruik afgeschaft. Sinds 1931 herleefde echter de Veerse kermis. Jaarlijks, in de tweede week van juli op vrijdag en zaterdag, was het dan zover.

Enkele dagen ervoor voer een klein

Café De Eerste Aanleg, op de hoek van de Oude Wacht en de Oudestraat te Veere. In het midden Lourien Mersie, links daarvan Piet Geldof (eigenaar van het café), ca. 1930. (Beeldbank Zeeuws Documentatiecentrum, nr. 33195)

verloren zou zijn gegaan.

Het lijkt me interessant nog eens te vernemen of de vluchtbus bestuurd werd door zoon Frans van garagehouder Castel. Frans is namelijk in Engeland terechtgekomen, waar hij in en ook na de oorlog chauffeur van koningin Wilhelmina was.

vrachtscheepje (een tjalkje) van de heer Beekman uit Schouwen-Duiveland de haven in. Dit scheepje vervoerde de carrousel. Die kermisattractie werd altijd op het plein bij de Campveerse Toren opgebouwd. De carrousel werd rondgedraaid door een hit die gehuurd was bij Kees de Buck in Veere. Een ritje kostte twee cent. Ik kreeg van mijn ouders nooit veel geld voor de draaimolen. Toen ik van een mevrouw eens op de kermis een kwartje kreeg – als dank voor het terugbezorgen van een verloren tasje – kon ik een ‘meer-

rittenkaart' kopen en schier eindeloos rondjes draaien!

Om het jaar stond in een hoek van het pleintje ook een tafel waar men repen Kwatta-chocolade kon winnen. De repen lagen op een stapeltje op een tafeltje, net als de cijfers van een klok. De exploitant bracht een metalen wijzer boven de tafel aan het draaien. Het stapeltje repen waarboven de wijzer stopte, was de gewonnen prijs. Opvallend was wel dat de wijzer nooit boven een royale stapel stopte. Eenmaal – ik denk dat het trouwens tijdens de laatste Veerse kermis was – heeft er op het voetbalveld een cakewalk gestaan. Zelfs de zeer kerkelijke heer K. was niet uit die attractie weg te slaan! Liefhebbers konden in het café van Piet Goeman in de Kapellestraat dansen. Gezeten op een verhoging speelden de gebroeders Cosijn uit Middelburg dans-

muziek (accordeon en drums). Traditiegetrouw waren er tijdens de Veerse kermis ook enkele mannen dronken. Iemand die jaarlijks in 't kotje, een cel in het kleinste gebouwtje op de Kaai van Veere, belandde was de vrijgezel Louis Huybrecht (ook wel Louis Capoer of Hadjememaar genoemd). Er zijn mensen die het betreuren dat de Veerse kermis is afgeschaft, maar voor mij is die kermis een mooie jeugdherinnering. Kermis was een onschuldig vermaak in de jaren dertig van de vorige eeuw. Het waren jaren met veel werkloosheid, armoede en weinig vertier, maar ook jaren met lange, mooie zomers. Tijdens de Veerse kermis was het altijd mooi weer!

J.D. de Voogd

Turnen in Middelburg

J.A. Bal, een leven in dienst van de gymnastiek

Op 15 maart 1965 was het zestig jaar geleden dat J.A. Bal zijn turnloopbaan begon als lid van de turnclub Ons Huis. Hij was vijf jaar mededirecteur van de gymnastiekvereniging Medioburgum en 42 jaar directeur-secretaris van Achilles. Deze gelegenheid was voor de heer Bal reden om voor leden en oud-leden van de gymnastiekvereniging Achilles over zijn turnloopbaan te vertellen. We laten hem, 41 jaar later, weer aan het woord.

Gluren en oefenen

In het voorjaar van 1901 behoorde ik met mijn schoolvriend Barentsen tot degenen die elke week trouw door het raam van het gymnastieklokaal aan de Groenmarkt (de tegenwoordige vergaderzaal van Provinciale Staten van Zeeland) naar de gymnastische oefeningen van leden van de turnclub Ons Huis keken. Het plantsoen voor de provinciale gebouwen was er nog niet, zodat wij makkelijk door de ramen